

علی‌صدی جوان اجمعه هفته گذشته، اول تیرماه، یک گروه از تاریخ‌دوستان مشهد که برای بازدید از تپه نادری به حوالی «ده غیبی» رفته بودند، چند عکس برای دفتر روزنامه شهرآرا فرستادند. عکس‌هایی که از حریم و محوطه تپه نادری گرفته شده بود و در آن، آثار خط‌کشی زمین با هدف ساخت‌وساز مشهود بود. چنان‌که در تصاویر مشخص بود. ارگان یا اشخاصی به قصد دیوارکشی و تصرف بخشی از زمین‌های جنوب غربی تپه نادری آن را با آهک خط‌کشی کرده بودند. سایت شهرآرا نیز همان روز این خبر را بازگذاری کرد و پیگیر گرفتن پاسخی مناسب از سازمان میراث‌فرهنگی و گردشگری خراسان رضوی شد. مسئولان مربوط نیز قول بررسی دادند اما تا چهارشنبه گذشته، ۶ تیرماه، هیچ اتفاقی نیفتاد و این انتظار چندروزه با پاسخ درخوری همراه نشد. همین موضوع سبب شد همراه جمعی از خبرنگاران روزنامه شهرآرا بازدیدی میدانی از تپه نادری و محوطه اطراف آن داشته باشیم و ادامه پیگیری‌ها را مستندتر انجام دهیم.

روایت اول: بازدید از تپه نادری

- پیگیری‌هایی که بی‌نتیجه بود

پیش از ۶ تیرماه و دیدار تپه نادری، برای گرفتن پاسخ درباره شبهات دخل و تصرف در حریم این تپه باستانی، نخست به‌سراغ معاونت میراث‌فرهنگی رقتیم. احسان زهره‌وندی، سرپرست معاونت میراث‌فرهنگی خراسان رضوی، پاسخ تلفن ما را نداد. زمان را از دست ندادیم و باب گفت‌وگو با را با محمود طغرای، رئیس اداره ثبت و حریم آثار تاریخی اداره‌کل میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی، باز کردیم تا اطلاعات دقیقی به دست بیاوریم.

طغرای همان ابتدای مصاحبه، آب پاکی را روی دست ما ریخت و اظهاربی‌اطلاعی کرد. به‌گفته این کارشناس میراث، در آخرین بازدید از منطقه مذکور که حدود پانزده روز قبل بوده) آن‌ها شاهد این خطوط نبوده‌اند و اطلاعی درباره این اتفاق ندارند. او در ادامه به تشریح مالکیت این زمین‌ها نیز اشاره کرد و چنین ادامه داد: «کل این منطقه، جزو اراضی آستان قدس محسوب می‌شود و تا چند سال قبل بنا بود در این منطقه، دامداری ساخته شود.» البته طغرای این را هم اضافه کرد که در سال‌های ۱۳۹۹-۱۴۰۰ و در جلسه‌ای که با کمیته برنامه‌ریزی شهرداری مشهد داشته‌اند، قرار بوده است در عرصه‌ای به میزان هشتاد هکتار، سایت موزه باستان‌شناسی احداث شود. طغرای این قول را هم داد که اگر مشخص شود این خط‌کشی به منظور تصرف غیرمجاز است، یگان حفاظت میراث‌فرهنگی را در اسرع وقت به محل اعزام کند و طرح شکایت لازم در دادستانی هم صورت‌بگیرد. با این حال و با توجه به اینکه این مصاحبه در ابتدای هفته صورت‌گرفت، مأموران یگان حفاظت میراث‌فرهنگی تا صبح چهارشنبه (۶ تیر ۱۴۰۳) به تپه نادری نرفته بودند.

- تپه نادری، همسایه کارخانه کمپوست

جاده مشهد به نیشابور را زیر چرخ ماشین انداختیم و تا حوالی ده غیبی پیش رقتیم. جایی در صدمتری کارخانه کمپوست، تپه نادری درست در حاشیه جاده با قامت فروتو اما افرشته ایستاده بود. نخستین چیزی که در نگاه اول جلب توجه می‌کرد، حفره‌های بی‌شمار ایجادشده بر روی تپه بود؛ حفره‌هایی که افراد سودجو ایجاد کرده بودند. در پای تپه و پشت آن که محوطه و حریم تپه محسوب می‌شود هم تپه‌های زباله خشک و تر در چند نقطه دیده می‌شد. خاره‌ای بلند پای کوه، تیغ تیز آفتاب تیرماه، بوی بد و تهوع‌آور کارخانه کمپوست و فراوانی حشرات مانند پشه و مگس و زنبور اگرچه کار گزارش را سخت می‌کرد اما سبب نشد گروه کوتاه تپه نادری را بالا

گزارشی از اول تیرماه و آنچه در بازدید سرزده از تپه باستانی نادری مشاهده شد

مشهد باستان، پیش از تولد در حال مرگ است

شیرین سیدی| اخیلی روراست و بی تعارف بگوئیم که بررسی وضعیت آثار باستانی و میراثی مشهد نشان می‌دهد تکاپوی شناخت پیشینه این دشت که چندین سده است مشهد نام گرفته، کم است؛ دشتی که گمانه‌های علمی آن را زیستگاهی هشتصد هزار ساله هم می‌داند. دشت مشهد هنوز برای باستان‌شناسان محدوده‌ای سرشار از ناگفته‌های تاریخی است و تپه‌های باستانی آن کاوش نشده است؛ از «قادرآباد» در حوالی آرامگاه فردوسی بگیریم تا «تپه نادری» در میانه رباط‌های «طرق» و «بش ساروق» و «ده غیبی» در مسیر جاده نیشابور

مطالعات «علی اکبر عشقی»، «خلیل حبیبی» و همچنین آرشپو میراث‌فرهنگی خراسان رضوی گواهی بر وجود پنجاه محوطه و تپه باستانی در حوضه ابریز کشف‌رود می‌دهد. هرچند هنوز عزم و البته بودجه‌ای برای کاوش در این محوطه‌های باستانی نیست اما باید تا می‌شود. آن‌ها را از شر بلایای طبیعی و مخصوصاً غیرطبیعی حفظ کرد.

- تپه نادری، دناوم چند هزار ساله زیستن

در مسیر جاده قدیم نیشابور، بعد از عبور از ده غیبی، تپه‌ای باستانی در کنار جاده نمایان است که قدمت آن به هزاره پنجم پیش از میلاد می‌رسد اما محوطه تاریخی آن تا نزدیکی رودخانه طرق ادامه پیدا می‌کند. حامد طهماسبی زاوه، باستان‌شناس، با تأکید بر سفال‌های رنگین شش‌هزار ساله‌ای که به فراوانی در اطراف تپه نادری مشاهده می‌شوند، می‌گوید: «این تپه در اعصار مختلف به دلیل موقعیت مناسب، مورد توجه حاکمان بوده است. تپه شمالی که کمی جلوتر از این تپه بزرگ‌تر است، به عصر مفرغ تعلق دارد و بقایای قلعه‌ای که ما از آن با عنوان «فرهنگ خراسان بزرگ» یاد می‌کنیم، در زیر آن قرار گرفته است. طهماسبی توضیح می‌دهد: «از شگفتی‌های این محوطه همین بس که بقایای دژهایی از سه دوره تاریخی، در آن یافت شده است؛ از خشت‌های دوره اشکانی و اسلامی تا بقایای

روایت دوم: باستان‌شناسان چه می‌گویند

روایت سوم: کوتاه از تاریخ تپه نادری

هادی دقیقاً منطقه تاریخی فرهنگی توس، سال ۱۳۷۵ در فهرست آثار ملی قرار گرفت. اما پیش و پس از آن، در بررسی‌های باستان‌شناسی در منطقه، چند تپه باستانی شناسایی شدند که براساس شواهد، استقرارهای درازمدت انسانی در آن‌ها

مشاهده شده است. یکی از این محوطه‌های باستانی، «تپه نادری» است که بین اهالی به «تپه حاج تراب» معروف است. تپه نادری عنوانی است که بر محوطه‌های باستانی بسیاری در سراسر کشور اطلاق شده است، از جمله در کرمانشاه، اردبیل، سرپل‌دهاب، درگز، سرخس و... به نظر می‌رسد باید رد این نام‌گذاری را در لشکرکشی‌های نادرشاه افشار جست؛ بدین صورت که هرجا فتوحات، لشکرکشی، اتراق و اردوکنشی نادر یادی به جا گذاشته، آن محوطه در طول تاریخ به تپه نادری معروف شده است. این موضوع برای تپه یادشده در توس قدیم (حدود ده غیبی امروز) هم صادق است؛ تپه‌ای که ما از آن در فهرست آثار ملی قرار گرفت. تپه‌ای باستانی که در فهرست آثار ثبتی، تاریخی از صدر اسلام تا دوران متأخر دارد. اما امروز میان زمین‌های کشاورزی فراوان، بی‌پناه است و رها شده است.

- دژ دفاعی تاباران

در متون تاریخی آمده است که در جریان جدال ملک محمود سیستانی و نادرشاه افشار، نادرشاه در سال ۱۱۳۷ قمری برای مدتی دژی در شرق شهر تاباران به نام «شیرخانه قلعه توس» موسوم به «قلعه حاجی تراب»

زنگ خطر تصرف زمین در حریم تپه نادری و بی‌تفاوتی مسئولان نسبت به آن

رسانه در جست‌وجوی واقعیت، میراث‌فرهنگی به دنبال فرار

نمایی از تپه نادری و حریم آن که به وسیله بلدورزها صاف شده و آماده ساخت‌وساز است. ساخت و سازی که مشخص نیست قانونی است یا غیر قانونی و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری خراسان تا لحظه چاپ این گزارش، درباره آن پاسخی نداد.

- موتور یگان حفاظت میراث‌فرهنگی کی می‌رسد؟

پس از این مشاهدات، بر آن شدیم تا با فرمانده یگان حفاظت تماس بگیریم و ما چرا را از او جویا شویم. سرهنگ باقری، فرمانده یگان، در پاسخ به تماس ما چنین بیان کرد: «باتوجه به حضور یکی از نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری در مجموعه آرامگاه فردوسی، ما اینک در این محل هستیم. اما مسئول یگان حفاظت مشهد را به محل مورد نظرتان اعزام کرده‌ایم و نتیجه را می‌توانید از وی بپرسید.» پس از این گفت‌وگو، با شهابی، مسئول یگان حفاظت میراث‌فرهنگی مشهد، تماس گرفتیم و او چنین توضیح داد: «ما اجازه مصاحبه با رسانه‌ها را نداریم و مستندات خود از بازدید تپه نادری را به فرماندهی یگان حفاظت اعلام کرده‌ایم و به زودی در اختیار ایشان قرار خواهد گرفت.»؛ مستنداتی که تا لحظه چاپ این گزارش ارائه نشد و مسئولان درباره آن پاسخی ندادند.

در آن تصاویر که اول تیرماه گرفته شده است خط‌کشی‌ها برای ساخت و ساز در حریم تپه نادری کاملاً مشخص است

در چندصدمتری آن به وضوح استشمام می‌شود و گردو خاک کارخانه مصالح ساختمانی، مقابل تپه نیز در فضا پراکنده است. تنها انجام آزمایش‌های تخصصی می‌تواند میزان تخریب این گازه‌ای صنعتی و ذرات را روشن کند.

این کارشناس مرمت همچنین به ساخت‌وسازهای حریم تپه نیز اشاره می‌کند؛ از جمله جاده‌ای که دقیقاً از کنار آن می‌گذرد و محل تردد خودروهای سنگین است. او می‌گوید: «ارتعاش ولرزه‌های ناشی از عبور این وسائل سنگین نیز برای تپه یک تهدید جدی است، مخصوصاً برای بقایای معماری باقی‌مانده آن که دچار ترک‌های مویریگی و آسیب نیز شده است.

مسئله بسیار نگران‌کننده دیگر برای این تپه باستانی اما حفاری‌های غیرمجاز روی آن است که سبب مخدوش شدن لایه‌های تاریخی و آسیب‌های جدی به عناصر معماری برجامانده بر آن همچون خشت‌ها و جداره‌های سنگی شده است: «سه حفره باز که از داخل به هم وصل شده‌اند بر روی این تپه به وضوح مشخص است. این حفره‌ها توسط کاوشگران غیرمجاز ایجاد شده و صدمه‌ای بزرگ را برای این تپه ایجاد کرده است.»

متأسفانه عبور و مرور و توقف و اتراق خودروها و موتورسیکلت‌ها هم که برگرد این تپه باستانی می‌چرخند، به بدنه آن صدمه می‌زند. در کنار همه این‌ها، رشد گیاهان خودرو روی تپه با دودین ریشه آن به لایه‌های تاریخی سطوح زیرین به مرور زمان آسیب خواهد رساند اما برای هیچ‌کدام از این مشکلات تاکنون هیچ راهکار و تمهیدی اندیشیده نشده است.

در آن تصاویر که اول تیرماه گرفته شده است خط‌کشی‌ها برای ساخت و ساز در حریم تپه نادری کاملاً مشخص است

دژ نادرشاه افشار در این مکان استراتژیک و در شاه‌راه شرق به غرب شناسایی شده است و ظرفیت یافته‌هایی به ارزشمندی جغازنبیل را دارد؛ چون دناوم زندگی چندین هزار ساله در این نقطه را نشان می‌دهد. این محوطه به جاذبه تاریخی محدود نمی‌شود؛ زیرا در غرب و درواقع پشت آن نسبت به جاده، کوه‌های کم‌نظیر «تافونی» یا «حفره‌ای» قرار دارند. این کوه‌ها که سرشار از گرانیت‌اند، مشابه کوه‌های معروف ایتالیا هستند و در ایران نمونه‌های نادری محسوب می‌شوند. این حفره‌ها همه کوه را دربرگرفته‌اند و علاوه بر ارزش زمین‌شناسی به دلیل زیبایی کوه‌ها و گونه‌های جانوری و گیاهی‌شان، ارزش گردشگری نیز یافته‌اند.»

- آسیب‌هایی که تاریخ را تهدید می‌کند

در کنار دیدن این زیبایی‌ها و شگفتی‌ها اما آنچه بسیار نگران‌کننده و آزاردهنده است، صدماتی است که این محوطه دیده است و می‌بیند؛ مواردی که حمید ذوقی، کارشناس مرمت، آن‌ها را چنین برمی‌شمارد: «عوامل آسیب‌رسان به تپه باستانی نادری شامل یک مجموعه با تأثیر کم و زیاد انسانی است. بخشی از این موارد مربوط به عوامل فُخل در حریم ثبتی تپه هستند. هرچند بدون انجام آزمایش به قطعیت نمی‌توان گفت اما استمرار تولید گردوغبار، بو و بخارات حاصل از واحدهای صنعتی که در مقابل و مجاور تپه قرار دارند، این نگرانی را افزایش می‌دهد؛ چنان‌که وقتی در حریم تپه قرار می‌گیریم، بوی متضاعدشده از کارخانه کمپوست

تپه نادری، سازه‌ای دفاعی در شرق تاباران

را به محل استقرار سپاهانش اختصاص می‌دهد تا سدی باشد برای ملک محمود. اقامت نادر در این قلعه چندان طول نکشید. اما نام‌آوارابر این تپه ماندگار کرد. در نتیجه، نام قلعه برای این محوطه و استقرار سپاه در آن، احتمال این را که این تپه یک دژ دفاعی باشد، تقویت می‌کند. در این تپه تاکنون چند بررسی باستان‌شناسی انجام شده است. گزارش بررسی سال ۱۳۷۳ در این تپه هم ساختار قلعه دفاعی را تأیید می‌کند. در این گزارش آمده است: تپه نادری از درهم‌ریختن بناهای خشت‌وگلی و احداث ابنیه و عماراتی روی خرابه‌های پیشین ایجاد شده است. به دلیل وسعت کم محوطه نمی‌توان تپه نادری را بقایای یک شهر یا روستا دانست. اما می‌توان گفت که بنایی مانند زندان یا قراولخانه یا دژی در آن محل که مربوط به تاباران بوده، وجود داشته و از استحکامات حفاظتی برخوردار و دارای دیوارهای بزرگ و بلند بوده است. وجود قطعاتی از ظرف‌های ذخیره آب و مواد غذایی در محل نیز چنین نظریه‌ای را قوت می‌بخشد. این تأسیسات از گل و خشت جان گرفته‌اند و قطعه‌سفال‌های پراکنده بر سطح، از دوران رونق آبادانی آن از صدر اسلام تا قرن هفتم هجری حکایت می‌کند.

در گزارش دومین بررسی هم آمده است که در اطراف تپه، حصارۃی چینه‌ای قرار داشته که به دلیل فعالیت‌های کشاورزی از بین رفته و فقط بی آن باقی مانده است. در این گزارش همچنین اطلاعات گزارش قبلی این‌گونه تکمیل می‌شود: بر سطح تپه مرکزی قله‌ه سنگ‌های ریز و درشت و قطعات ظرف‌های سفالی، سنگی و آجر مشاهده می‌شود. در حفره‌ای که حفاران غیرمجاز در بدنه تپه ایجاد کرده‌اند، بدنه بنایی خشتی نمایان شده است. ترکیب بدنه و اطراف تپه از خاک و ریگ تشکیل شده و دیوارهای روی تپه که سطح آن‌ها قابل مشاهده است،

منبع: تپه حاج تراب، حسین ابراهیمی، نشریه پاژ شماره پانزدهم.

نمایی از تکه سفال‌های رهاشده چند هزار ساله

تپه نادری از نمای حاشیه جاده

